

“La conquête de notre Californie Grammontoise”

Kroniek over de leerwerkhuizen voor textiel te Geraardsbergen in 1849-1857

Jacques DE RO

Tijdens de veertiger jaren van de 19de eeuw zorgt de crisis in de textielsector te Geraardsbergen voor een enorme werkloosheid en zelfs voor hongersnood onder de bevolking. Ook de opeenvolgende mislukte aardappeloogsten samen met het verlies aan inkomen van het lijnwaadartisaanaat leiden tot diepe ellende in de omliggende dorpen. Dankzij het politiek weerwerk van de bankiersdynastie Spitaels worden er in enkele maanden tijd twee leerwerkhuizen voor textiel in de Denderstad opgericht. Met de recente ontsluiting van een aantal 19de eeuwse provinciale archieven kan eindelijk het verhaal worden geschreven over deze scharnierperiode, die aan de basis ligt van de latere opbloei van de lokale textielnijverheid. Het wordt een verhalende kroniek, waarbij de betrokken personages (de minister van Binnenlandse Zaken, de Oost-Vlaamse gouverneur, de leden van de stedelijke toezichtcommissie en de textielfabrikanten) via hun dagdagelijkse briefwisseling op het voorplan treden.

1. De algemene textielcrisis in 1845-1850

De crisis in de vlasnijverheid gaat gepaard met een landbouwcrisis

Geraardsbergen vertegenwoordigt, naast de omringende Oost-Vlaamse steden, tijdens de eerste jaren na de Belgische Onafhankelijkheid een belangrijke lijnwaadmarkt. Het aantal jaarlijks verkochte linnen op de lokale markt bedraagt in 1830 22.112 stuks, blijft vrij constant tot 1836 (22.435 stuks) en bereikt een recordhoogte met 36.964 stuks in 1837. Het jaar daarop wordt een dalende trend ingezet: van 18.827 stuks in 1838 naar 6.389 stuks in 1849.

Omstreeks 1840 begint overal in Vlaanderen de vlascultuur weg te kwijnen ten gevolge van de daling van de vasprijzen, de toename van de invoer van onverwerkt vlas, evenals de daling van de

export van vlas en lijnwaad. De vlasnijverheid is nauw afgestemd op het agrarische leven en maakt een diepe crisis door in de periode 1845-1850. In tegenstelling tot de katoennijverheid, is de mechanisatie in de vlasindustrie door problemen van technische aard zeer laat op gang gekomen. Zo is er in 1846 in de hele Denderstreek nog geen enkele mechanische spinnerij werkzaam. Met de kwaliteitsverbetering van de mechanisch geweven stoffen wordt het ruwere handgeweven lijnwaad stilaan verdrongen. Dergelijke evolutie blijft niet zonder gevolgen. De economische basis van de ambachtsslui en de handelaars komt ernstig in gevaar. De lage prijs van het nieuwe ingevoerde of in België gefabriceerde lijnwaad zorgt voor een loonsdaling en een kwaliteitsvermindering van het oude lijnwaad. De interne crisis van de vlasnijverheid gaat daarbij gepaard met een algemene

landbouwcrisis. Het uitbreken van de aardappelziekte in 1845, samen met de mislukte oogsten in de volgende jaren, jagen de landbouwprijzen de hoogte in. Steden en dorpen worden geteisterd door hongersnood, het pauperisme neemt overal de overhand.

Steun aan de verpauperde stedelijke bevolking

Ook Geraardsbergen ontsnapt er niet aan: de stad telt heel wat bedelaars, waarvan het merendeel behoort tot "*la classe ouvrière de cette ville, dont la majeure partie trouvait ses moyens d'existence dans la tisseranderie*". Het stedelijke weldadigheidsbureel slaagt er niet in de grote toeloop van hongerigen op te vangen, wat tot opstootjes leidt zoals op 10 maart 1847. Om de algemene rust te bewaren wordt beroep gedaan op de financiële ondersteuning van de rijke burgerij.

Het initiatief wordt genomen door de bankiersdynastie Spitaels, die voor belangrijke sommen geld zorgt: "tot aenkoop van aardappelen om die aen de behoeftigen met 50 per honderd verlies weder te verkopen" (1).

Maar particuliere hulp blijkt slechts een pleister op een houten been. Voor 1846 zijn 550 tot 570 huishoudens of 2.300 inwoners volledig afhankelijk van de openbare onderstand, in 1848 groeit hun aantal aan tot 800 gezinnen of 3.000 tot 3.200 personen die hulpbehoevend zijn. Dit betekent dat op een totale stadsbevolking van 7.735 inwoners 41,37 % van het bureel van weldadigheid leven. In de deelgemeenten is het niet veel beter. Zo neemt te Schendelbeke het aantal behoeftige dorpelingen toe van 162 in 1840 naar 264 in 1847 (2).

In het najaar van 1847 wordt vanuit de Belgische regering een bedrag van 500.000 Belgische frank vrijgemaakt om de verpauperde bevolking in de steden en de gemeenten tijdens de wintermaanden te ondersteunen. Deze financiële tegemoetkoming is voor het stadsbestuur van Geraardsbergen onontbeerlijk, want de stadskas is quasi leeg. Op 27 oktober 1847 ontvangt **Auguste De Cock** (3) (afb. 1), gouverneur

Afb. 1: Auguste De Cock is van 12 augustus 1847 tot 1 september 1848 gouverneur van Oost-Vlaanderen ad interim

van Oost-Vlaanderen ad interim, van het stedelijke bestuur een lijst van openbare wegenwerken die door werkloze arbeiders in de komende maanden kunnen uitgevoerd worden. De kosten worden op 5.648,48 Belgische frank geraamd. Pas op 8 februari 1848 wordt van overheidswege bevestigd dat de Denderstad slechts op 2.000 Belgische frank

steun kan rekenen: 1.500 Belgische frank voor de uitvoering van de geplande openbare wegenwerken en 500 Belgische frank voor het aanleren van verbeterde weeftechnieken aan de arbeiders en de aanschaf van weefgetouwen en gereedschap.

Reeds op 11 februari reageert **Joseph Druwé** (4), burgemeester van Geraardsbergen, in zijn brief aan de gouverneur ontgoocheld op de bescheiden financiële tegemoetkoming: in de stad zitten niet alleen talrijke kantwerksters zonder werk en inkomen, maar ook "une masse de malheureux ouvriers tisserands qui parcourent les rues et places publiques et qui n'ont pas de quoi acheter le nécessaire pour recommencer le travail qu'ils ont dû quitter...". Op 3 maart wordt duidelijk dat slechts 20 arbeiders in aanmerking komen voor de subsidie van 500 Belgische frank. Zij zijn gezinshoofd en krijgen elk 25 Belgische frank steun. Maar minstens nog 50 andere arme weversgezinnen zijn volledig verstoken van enige hulp. Het stadsbestuur vraagt dan ook dringend een extra bedrag van 1.000 Belgische frank aan de gouverneur. Ook de subsidiëring van de geplande openbare wegenwerken blijkt onvoldoende. Op 25 mei richt de stedelijke raad een

(1) J. DE RO, *In de schaduw van het "Manchester van het Vasteland": textielbedrijven te Geraardsbergen in de XIXe eeuw*, deel 1, in *De Heemschutter*, 2003/189, pp. 13-14.

(2) *Schendelbeke van prehistorie over Scentlabeke tot heden. Tentoonstellingscatalogus 7-8-9 oktober 1978*, p. 43.

(3) **Auguste De Cock** (Gent 1804 - Gent 1869), koopman-reder, begint in 1843 laattijdig zijn politieke carrière als liberaal provincieraadslid voor het kanton Gent, wordt telkens herkozen, een laatste keer bij de partiële verkiezingen in 1862. Hij wordt reeds in 1844 tot gedeputeerde verkozen, een mandaat dat hij op 27 mei 1850 moet afstaan wegens zijn verwantschap in de derde graad met gouverneur *Edouard De Jaegher*, die op 16 april van dat jaar met zijn dochter huwt. Op 12 augustus 1847 wordt hij aangesteld om ad interim de functie van gouverneur waar te nemen. Hij blijft dit doen tot het aantreden van *Edouard De Jaegher* op 1 september 1848. Hij verdedigt de centrale regering door op vraag van de minister van Binnenlandse Zaken de nodige aandacht te besteden aan het pauperisme in de provincie. Hij zetelt van 1852 tot 1859 in de Gentse gemeenteraad en neemt de functie van schepen op in 1858-1859. In 1863 wordt hij verkozen tot senator voor het arrondissement Gent en blijft dit tot zijn overlijden in 1869.

(4) **Joseph Druwé** (° Geraardsbergen 1792 – Geraardsbergen 1853), grondeigenaar, met de machtswisseling in 1830 treedt hij op het politiek voorplan: hij is raadslid in 1830-1852, schepen in 1831-1834 en burgemeester in 1834-1848 van zijn geboortestad. Hij kan tot het katholieke kamp gerekend worden.

schrijven aan **Charles Rogier** ⁽⁵⁾ (afb. 2), Eerste Minister en minister van Binnenlandse Zaken om de financiële steun op te trekken tot 3.000 Belgische frank. Ondanks de herhaaldelijke vraag van de stad aan de gouverneur voor meer overheidsgeld op 5 juli en 21 december 1848, wordt niet ingegaan op een extra subsidiëring ⁽⁶⁾.

Een belangrijk deel van de verzwakte stedelijke bevolking wordt dus aan haar lot overgelaten en dat heeft nefaste gevolgen.

Tussen 15 augustus en 24 november 1849 worden 212 Geraardsbergenaars door de cholera weggemaaid. Minstens 77 personen onder hen leven rechtstreeks van de lokale textielproductie ⁽⁷⁾.

Anders is het gegaan met de overheidssteun aan noodlijdende

Afb. 2: Charles Rogier is van 1847 tot 1852 Eerste Minister en minister van Binnenlandse Zaken

textielfabrikanten. Met de crisis zien zij hun productie en tegelijk hun winsten zienderogen dalen. De regering tracht dit te verhelpen door financiële steun aan de lokale

industrie. Op 17 oktober 1848 wordt te Gent een overeenkomst gesloten tussen de Oost-Vlaamse gouverneur **Edouard De Jaegher** ⁽⁸⁾ (afb. 3) en schepenen **René Spitaels** ⁽⁹⁾ (afb. 4) voor een lening van 20.000 Belgische frank, verdeeld over een beperkt aantal fabrikanten. De toegestane som wordt door het bankhuis "Prosper et René Spitaels et Compagnie" te Geraardsbergen uitbetaald. Het eerste bedrag wordt pas gestort op 1 maart 1849. Elke bedrijfsleider moet binnen een termijn van drie maanden de lening terugbetalen, wat niet altijd is gebeurd. Zo vraagt Pierre-Joseph Caron-Robyn (1803-1875), eigenaar-uitbater van een katoenspinnerij in de Vredestraat, nog op 24 juni 1859 uitstel van betaling van 1.500 Belgische frank aan de minister van Binnenlandse Zaken ⁽¹⁰⁾.

⁽⁵⁾ **Charles Rogier** (Saint-Quentin (Fr.) 1800 – Brussel 1885), Belgisch staatsman. Hij neemt aan het hoofd van een Luiks vrijwilligers korps deel aan de revolutiedagen van 1830 en wordt in maart 1831 lid van het Voorlopig Bewind. Hij is liberaal volksvertegenwoordiger in 1831-1885, provinciegouverneur van Antwerpen in 1832-1840, minister van Binnenlandse Zaken in 1832-1834 en in 1847-1852 en van Openbare Werken in 1840-1841. Hij laat in 1840-1841 de eerste spoorweg in België (Mechelen-Brussel) aanleggen. Onder zijn Eerste Ministerschap wordt begonnen met de oprichting van het middelbare rijksonderwijs. Zijn regering wordt ten val gebracht door het heffen van belasting op het bier, de jenever en de tabak. In 1857 wordt hij opnieuw Eerste Minister van een liberale regering, waarin hij ook eerst als minister van Binnenlandse Zaken in 1857-1861 en daarna als minister van Buitenlandse Zaken optreedt, in welke functie hij de afkoop van de Scheldetol in 1863 tot stand brengt.

⁽⁶⁾ RAR (Rijksarchief Ronse), MGA (Modern Gemeentelijk Archief) Ger (Geraardsbergen), nr. 1680. Volgende openbare wegenwerken zijn in 1847 gepland: 1) aanleggen van een kasseiweg van de Pachterstraat tot de trappen van de Oudenberg; 2) werken aan de buurtweg aan de Buizemont en de Schillebeek en van de buurtweg naar de Oudenberg; 3) werken aan de weg van de Oudenaardse Poort naar de Lessensestraat via het Solleveldt; 4) werken aan de vestingen tussen de Oudenaardse Poort en de Lessense Poort en het aanleggen van een kasseiweg op de Kleine Buizemont.

⁽⁷⁾ RAR, Burgerlijke Stand Geraardsbergen (overlijdens 1849): onder de slachtoffers van de cholera tellen we 48 kantwerksters, 16 spinsters, 9 wevers, 2 spinners, 1 garentwijnder en 1 kamslager.

⁽⁸⁾ **Edouard De Jaegher** (Brugge 1806 – Ukkel 1883), diplomaat, hij is van 1830 tot 1832 arrondissementscommissaris in Eeklo en nadien tot 1839 in Oudenaarde. In 1835 wordt hij tot kamerlid verkozen. Hij werkt als Belgisch diplomaat in Brazilië van 1839 tot 1844 en daarna in Zweden tot 1847. Hij wordt tot gouverneur van Oost-Vlaanderen benoemd met ingang van 1 september 1848. Hij is de eerste liberale gouverneur na de Onafhankelijkheid en blijft tot 4 juli 1871 in deze functie. Ten tijde van de leerwerkhuizen voor textiel te Geraardsbergen (1849-1859), maakt hij van 1849 tot 1852 een inlooperperiode door waarbij hij naast vertegenwoordiger van het centrale gezag ook de provinciale belangen gaat verdedigen. Van 1853 tot 1863 is hij op het hoogtepunt van zijn macht, dank zij een gunstig sociaal-economisch klimaat. Hij weet grote invloed uit te oefenen op het provinciale beleid. Hoewel hij als gouverneur de neutraliteit moet belichamen, getuigt De Jaegher van een actieve politieke houding. Hij voert jarenlang een politiek getinte correspondentie met Charles Rogier (zie noot 5). Hij verdedigt gedurende zijn hele carrière het nut van leerwerkhuizen, die volgens hem een dam vormen tegen de plattelandsvlucht.

⁽⁹⁾ **René Spitaels** (Geraardsbergen 1809 – Brussel 1849), journalist, auteur en bankier. Hij laat zich vooreerst opmerken door zijn heldhaftig optreden tijdens de revolutiedagen te Geraardsbergen in 1830. Vanaf 1831 tot 1836 is hij redacteur van het Brusselse radicale schimpblad *Méphistophélès*, maar schrijft bij gelegenheid ook voor *Le Libéral* en *L'Emancipation*. In 1840 publiceert hij zijn reisverhaal *De Bruxelles à Constantinople par un touriste flamand*. Zijn eerste politieke optreden te Geraardsbergen dateert tijdens de gemeenteverkiezingen van 28 oktober 1845, waarbij hij op 13 stemmen na met Pierre Vrancx (zie noot 26) niet verkozen wordt. In 1846 is hij medeoprichter en bestuurslid van de lokale Liberale Associatie en start met *De Volksverdediger*, een liberaal opinie- en informatieblad waarvan hij de hoofdredactie doet. Met de gemeenteverkiezingen van 22 augustus 1848 wordt hij, ditmaal met 14 stemmen meer dan Pierre Vrancx, tot schepenen verkozen. Zijn plotse dood in 1849 zorgt voor een vroegtijdig einde van zijn politieke carrière.

⁽¹⁰⁾ J. DE RO, *op. cit.*, p. 14.

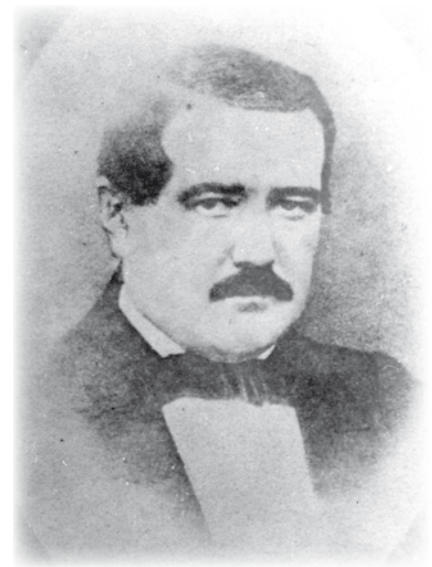
Afb. 3: Edouard De Jaegher is van 1 september 1848 tot 4 juli 1871 gouverneur van Oost-Vlaanderen

Een leerwerkhuis voor textiel voor de verarmde wevers

Maar de overheid heeft nog een andere troef in handen om de slechte toestand van de verpauperde bevolking van Geraardsbergen te verbeteren. Met het koninklijke besluit van 26 januari 1847 worden leerwerkhuizen op provinciaal niveau ingesteld voor behoeftige volwassenen, ouderen en vrouwen. In de Denderstad wordt in hoofdzaak de grote groep werkloze lijnwaadwevers geïsoleerd. Deze werkateliers worden opgevat als reguliere bedrijven waar wevers worden opgeleid door hen onderricht te geven in het gebruik van meer moderne gereedschappen en technieken. Zij moeten er in de eerste plaats voor zorgen dat de traditionele linnennijverheid kan blijven voortbestaan en tegelijk concurreren met de moderne industrie (naar buitenlands, in

casu Brits voorbeeld) indien de organisatie gemoderniseerd zou worden. In Oost-Vlaanderen worden bij wijze van experiment zoveel mogelijk ervaren fabrikanten (vooral Gentenaars en Brusselaars) aan het hoofd van deze ateliers geplaatst. Verder wil men hiermee nieuwe stoffen introduceren, meer modieuze textielsoorten die in België niet of nauwelijks geproduceerd zijn en waarvoor men afhankelijk is van de import. De leerlingwevers worden tevens verbeterde weeftechnieken aangeleerd, zo leren zij over te schakelen op het gebruik van vliegende schietspoelen, metalen in plaats van houten weverskammen en dergelijke. Na hun opleiding krijgen zij deze materialen mee naar huis om ze op hun oude weefgetouwen te installeren. Het idee is dat deze wevers reclame zouden maken met hun opleiding en nieuw materieel en dat de traditionele wevers in hun buurt dan automatisch zouden volgen. Nieuwe stoffen worden dan vaak geweven door middel van Jacquard-getouwen, getouwen met een soort ponskaartensysteem waarmee men ingewikkelde motieven kan weven. Meer moderne en uniformere gereedschappen zoals bobijnen, spoelen, scheren en dergelijke worden hierbij gepromoot⁽¹¹⁾.

De intentie om dergelijk leerwerkhuis voor de fabricatie van textielgoederen ten behoeve van de verarmde wevers te Geraardsbergen op te richten dateert nog uit 1847. Op 29 mei van dat jaar reageert het stadsbestuur onthoudend op een voorstel van gouverneur Auguste De Cock om in de stad dergelijk atelier op te richten. Zoals al hoger is gebleken, is de stadskas leeg,

Afb. 4: René Spitaels is van 22 augustus 1848 tot 12 april 1849 schepen van Geraardsbergen

zodat het bestuur onmogelijk dit project kan financieren. Het duurt nog tot 5 december 1848 alvorens de gouverneur de goede boodschap aan het stadsbestuur kan melden dat de regering, op voorstel van een aantal industriëlen, verscheidene "ateliers d'apprentissage pour la fabrication d'étoffes de laine...etc." wil opstarten in de arrondissementen Aalst en Oudenaarde. Voor Geraardsbergen is gedacht aan een leerwerkhuis met 40 à 50 handweefgetouwen (afb. 5). Hij vraagt aan het stadsbestuur lokalen ter beschikking te stellen voor dit nieuwe initiatief. Op 16 december wordt deze materie door de gemeenteraad behandeld. De raadsleden verlenen eenparig hun steun aan het project door lokalen van de stad af te staan.

2. Het leerwerkhuis van Pierre & Emile Coumont

De gebroeders Coumont uit Brussel

⁽¹¹⁾ T. VALCKE, J. VAN DAELE, N. WOUTERS, *De fonteinen van de Oranjeberg. Politiek-institutionele geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen van 1830 tot nu*, deel 3, pp. 209-212; voor Geraardsbergen zou het hier niet om Jacquard-weefgetouwen gaan, maar om aangepaste, houten handweefgetouwen (inlichtingen van Frederik Decocker, de dato 30 maart 2004).

⁽¹²⁾ De gebroeders Coumont veranderen het Brusselse familiebedrijf *Maison "Coumont & fils"* op 1 mei 1849 naar aanleiding van het overlijden van hun vader om sociale redenen om tot *Pierre & Emile Coumont*.

Afb. 5: Een houten handweefgetouw in het Heemmuseum Eeklo, Provinciaal Domein Het Leen (2004)

krijgen de leiding

Op 4 januari 1849 stelt Charles Rogier, minister van Binnenlandse Zaken de Oost-Vlaamse gouverneur Edouard De Jaegher op de hoogte dat de industriëlen **Pierre en Emile Coumont** de intentie hebben de leiding te nemen over een leeratelier te Geraardsbergen. De gebroeders Coumont runnen op dat ogenblik, samen met hun vader, het textielbedrijf *Maison Coumont & fils*, gelegen in de "petite rue des Carmes" nr. 12 te Brussel⁽¹²⁾. Enkele dagen later bezoeken

beide heren de Denderstad en laten de provinciegouverneur meteen weten dat zij in het project stappen. Zij stellen wel als voorwaarden het onmiddellijke storten van een subsidie van 12.000 Belgische frank en vanaf het tweede werkjaar, nogmaals een bedrag van 12.000 Belgische frank als lening voor een periode van vijf jaar zonder interest. De minister vindt beide sommen té hoog en houdt het maximaal op 7.500 Belgische frank. Coumont blijft echter bij zijn eerste voorstel⁽¹³⁾.

Onder impuls van René Spitaels

en zijn liberale partijgenoot, **Jean-François Van Cleemputte**⁽¹⁴⁾ (afb. 6), advocaat te Geraardsbergen en op dat ogenblik kamerlid van het arrondissement Aalst, trekt de minister de subsidie op tot 8.000 Belgische frank en nogmaals datzelfde bedrag als onmiddellijke lening. Mogelijke beïnvloeding via persoonlijk contact met Charles Rogier is overigens niet uitgesloten, want de minister is goed bevriend met de familie Spitaels⁽¹⁵⁾.

Maar Coumont weigert opnieuw. Tenslotte slaagt Spitaels erin de Brusselse industriëlen te overtuigen in te gaan op het nieuwe bod van de minister. Dit lukt hem door hen te wijzen op mogelijke concurrentie van het textielbedrijf *Maison Liottier Doms & Fils* uit Geraardsbergen. **François Liottier**⁽¹⁶⁾, aangetrokken door "ces bruits de faveurs et de subsidie", zou zich wel eens opwerpen als onverwachte kandidaat om het leerwerkhuus te leiden... Maar alvorens de gebroeders Coumont toehappen, vraagt "le Diable de Grammont" steun bij elke ambtenaar, die ook maar enige invloed kan uitoefenen op de definitieve beslissing. Eén en ander wordt duidelijk in een ongekende brief van Spitaels aan Maurice Van De Walle, afdelingshoofd voor de nijverheid te Gent op datum van 13 februari

⁽¹³⁾ RABW (Rijksarchief Beveren-Waas), 4de Afdeling A, nr. 102/1: omvat een bundel brieven tussen de provinciegouverneur, de minister van Binnenlandse Zaken, de gebroeders Coumont, de toezichtcommissie en het stadsbestuur van Geraardsbergen tijdens de periode 1848-1853. Ondanks het onvolledige karakter van dit bronnenmateriaal, komt een samenhangend verhaal tot stand.

⁽¹⁴⁾ **Jean-François Van Cleemputte** (Geraardsbergen 1811 – Geraardsbergen 1865), hij werkt als advocaat in zijn geboortestad vanaf 1837 en is vrederechter van het kanton Geraardsbergen van 1861 tot zijn overlijden. Merkwaardig genoeg begint hij zijn politieke carrière als liberaal volksvertegenwoordiger van het arrondissement Aalst in 1847 en bekleedt dit mandaat tot 1852. Nadien maakt hij deel uit van de Geraardsbergse gemeenteraad in 1855-1860 en 1864-1865. In 1853 huwt hij met Emilie De Baere (1826-1893), de weduwe van zijn partijgenoot René Spitaels (zie noot 9).

⁽¹⁵⁾ H.LIEBAUT, *De evolutie der politieke partijen in het arrondissement Aalst 1830-1893*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, U.G., 1962-1963, p. 70.

⁽¹⁶⁾ **François Liottier** (Geraardsbergen 1815 - Geraardsbergen 1883), handelaar en bestuurder van het Discontokantoor te Geraardsbergen. Hij is liberaal raadslid van de Denderstad in 1867-1872, in Aalst is hij lid van de Koophandelskamer in 1852-1856, 1858-1867, 1869-1870 en 1873-1875 en van de Koophandelsrechtbank in 1858-1859 en 1863-1864. In 1849 staat hij aan het hoofd van een textielbedrijfje *Maison Liottier Doms & Fils*. De locatie is onbekend, maar in oktober van voornoemd jaar huurt hij van advocaat Louis Bijl het zogenaamde *Zaagmoleken*, gelegen aan de Kleine Dender (thans Begijnhofkaai) en brengt er een katoenweverij en ververij in onder. In mei 1850 staan er een veertigtal weefgetouwen opgesteld. In 1854-1855 verplaatst hij zijn productie naar de Lessensestraat, waar hij een nieuwe katoenweverij met magazijn en directeurshuis laat optrekken. Het bedrijf, dat *sargien* en *bazijn* produceert, blijft vermoedelijk werken tot zijn overlijden in 1883 (zie desgewenst: J. DE RO, *In de schaduw van....*, in *De Heemshutter*, 2003/ 190, pp. 189-190).

1849. Van De Walle is tevens inspecteur van de leerwerkhuisen in Oost-Vlaanderen en rechterhand van de provinciegouverneur. In deze brief schetst Spitaels niet alleen de patstelling die is ontstaan tussen Coumont en de minister van Binnenlandse Zaken, maar vraagt elke steun zodat het leeratelier er toch zou komen, te meer om "la coterie De Cock", de klik van *Modeste De Cock*,⁽¹⁷⁾ (afb. 7) de mond te snoeren. De Cock en zijn katholieke kompanen hebben er alle belang bij dit "liberale" project van Spitaels te laten mislukken om dan in de *Gazette van Geeraardsbergen*⁽¹⁸⁾ te kunnen schrijven dat "l'atelier est enterré et ne viendra jamais menacer les lauriers philanthropiques de la Société de St. Vincent de Paule" (zie verder). De oprichting van een leeratelier is voor Spitaels niet het onderwerp voor een politiek steekspel, maar een zaak in het belang van de armen en de noodlijdende wevers van de stad. Hij besluit zijn brief met hulp te vragen aan Van De Walle voor "la conquête de notre Californie grammontoise: un atelier!". Met deze beeldspraak benadrukt hij niet alleen zijn schrijverstalent, maar tevens zijn goede kennis van de internationale politieke situatie. Zo wordt de Amerikaanse staat Californië in 1846 door generaal Frémont op Mexico veroverd en bij het verdrag van Guadalupe Hidalgo in 1848 aan de Verenigde Staten overgedragen. In laatstgenoemd jaar begint ook de *goldrush*,

waardoor het aantal inwoners er aanzienlijk gaat toenemen. Spitaels vergelijkt hier Californië met het leerwerkhuis. Beide krijgt men niet zomaar in handen, maar er moet voor gestreden worden. En terwijl Californië goud levert voor de Amerikaanse pioniers, moet het leerwerkatelier welvaart brengen voor de verpauperde bevolking van Geraardsbergen⁽¹⁹⁾.

De gebroeders Coumont moeten, kort na de verzending van de brief van Spitaels aan Van De Walle, ingestemd hebben met het nieuwe bod van de minister. Op de raadszitting van 15 maart 1849 te Geraardsbergen komt het onderwerp weer ter

Afb. 6: Jean-François Van Cleemputte is van 8 juni 1847 tot 8 juni 1852 kamerlid van het arrondissement Aalst

sprake. De oprichting van een leerwerkhuis onder leiding van Pierre en Emile Coumont wordt nu algemeen aanvaard. Eén van de aanwezigen is René Spitaels, die met voldoening vaststelt dat zijn politiek weerwerk vruchten heeft opgeleverd⁽²⁰⁾. Het wordt ook zijn laatste openbare optreden; amper een maand later, op 18 april overlijdt hij schielijk te Brussel.

Het contract tussen de regering en de gebroeders Coumont

Uiteindelijk wordt op 22 maart te Gent de overeenkomst gesloten tussen de Oost-Vlaamse gouverneur en de gebroeders Coumont. Het contract, bestaande uit 10 artikels, verbindt de gebroeders Coumont ertoe te Geraardsbergen een modelleerwerkhuis op te richten met tenminste twintig weefgetouwen en met als doel de fabricatie van een ruim assortiment aan textielgoederen: "des étoffes de laine pure, laine mélangée et de coton, telles que: flanelles pure laine; châles en laine et coton, galaplaid; gilets broche cachemire, laine et soie, poil de chèvre, flanelles laine et coton pour pantalons, cachemire laine, articles de nouveautés etc...". Bij afwezigheid van Coumont wordt het leeratelier geleid door één of meer opzichters. De Brusselse ondernemers zorgen voor de aanvoer van de nodige grondstoffen evenals voor de verkoop van de afgewerkte producten. De leertijd van de wevers wordt beperkt tot

⁽¹⁷⁾ *Modeste De Cock* (Lokeren 1808 – Geraardsbergen 1881), geneesheer, beter bekend als de *waterdokter* wegens zijn hydrosudopatische instelling in de gebouwen van de voormalige Sint-Adriaansabdij, is te Geraardsbergen lid van de gemeenteraad in 1848-1854, burgemeester in 1854-1881 en provincieraadslid voor het kanton Geraardsbergen in 1864-1873. Volgens H. Liebaut behoort hij tot 1869 tot de liberale groep en gaat nadien over naar de katholieke partij. Uit historisch onderzoek is echter gebleken dat De Cock regelmatig van kamp wisselt alnaargelang de problematiek die gesteld wordt. In de kwestie van de leerwerkhuisen neemt hij zelfs de leiding van de katholieke oppositie.

⁽¹⁸⁾ *Gazette van Geeraardsbergen*: katholiek opinie- en informatieblad, dat later evolueert tot een a-politiek informatie- en annoucenblad en in de laatste jaargangen alleen nog reclame bevat. Het eerste nummer dateert van 15 oktober 1843 en wordt gedrukt en uitgegeven door de gewezen schoolmeester Joseph-Antoine Stocquaert (1794-1859). Het laatste voorhanden nummer dateert van 30 november 1894 (H. LIEBAUT, *Repertorium van de pers van het Arrondissement Aalst 1840-1914*, (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis. Bijdragen 41), Leuven-Parijs, 1967, pp. 97-99).

⁽¹⁹⁾ RABW, *op. cit.*

⁽²⁰⁾ RAR, MGA Ger, *Notulen van de gemeenteraad 1846-1851*, raadszitting van 15 maart 1849.

Afb. 7: Modeste De Cock is raadslid van Geraardsbergen van 22 augustus 1848 tot zijn benoeming tot burgemeester in 1854

maximum zes maanden. Zij worden daarna vervangen door andere arbeiders die een opleiding willen volgen. Deze arbeiders zullen aangebracht worden door een commissie die toezicht zal uitoefenen op de goede werking van het leeratelier. Na hun leertijd kunnen de wevers thuis verder werken voor rekening van de heren Coumont.

Tijdens de eerste maand van hun opleiding krijgen de ingeschreven arbeiders een dagelijkse wedde van 0,50 Belgische frank, nadien kunnen zij per dag 1 Belgische frank verdienen. Hetzelfde loon geldt voor de scheerders, terwijl de garenspoelers tijdens de eerste maand van hun opleiding slechts 1 Belgische frank per week verdienen. Nadien kan hun

wekelijks salaris, al naargelang hun bekwaamheid, oplopen tot 1,5 à 3 Belgische frank. De regering staat borg voor de huur en de onkosten van de lokalen, waarover zij kunnen beschikken. Van zodra dat het leerwerkhuus in Geraardsbergen is opgestart, zal zij de beloofde subsidie van 8.000 Belgische frank aan de gebroeders Coumont overmaken. Deze som zal gebruikt worden voor de inrichting en het onderhoud van het atelier en voor gewone uitgaven zoals het loon van de opzichters, de instructeurs en de arbeiders, de verwarming en de verlichting, het vervoer en het onderhoud van het materieel, de administratie en andere onvoorziene kosten. Nadat het leerwerkhuus drie maanden in werking is, zullen de Brusselse industriëlen nog eens 8.000 Belgische frank van de regering ontvangen. Dit is een lening die, vanaf dat het atelier vijf jaar heeft bestaan, zonder rente moet terugbetaald worden. Deze overeenkomst geldt immers voor een periode van vijf jaar, maar kan in maart 1854 hernieuwd worden. Tenslotte zijn de heren Coumont verplicht hun atelier open te stellen voor collega's die belangstelling hebben om een vergelijkbare activiteit op te starten.

Het leerwerkhuus wordt ondergebracht in de "Paterije"

In Geraardsbergen komen de gebouwen van het oude klooster van de "Paterije" in aanmerking om als leerwerkhuus ingericht te worden. Het is dit deel van

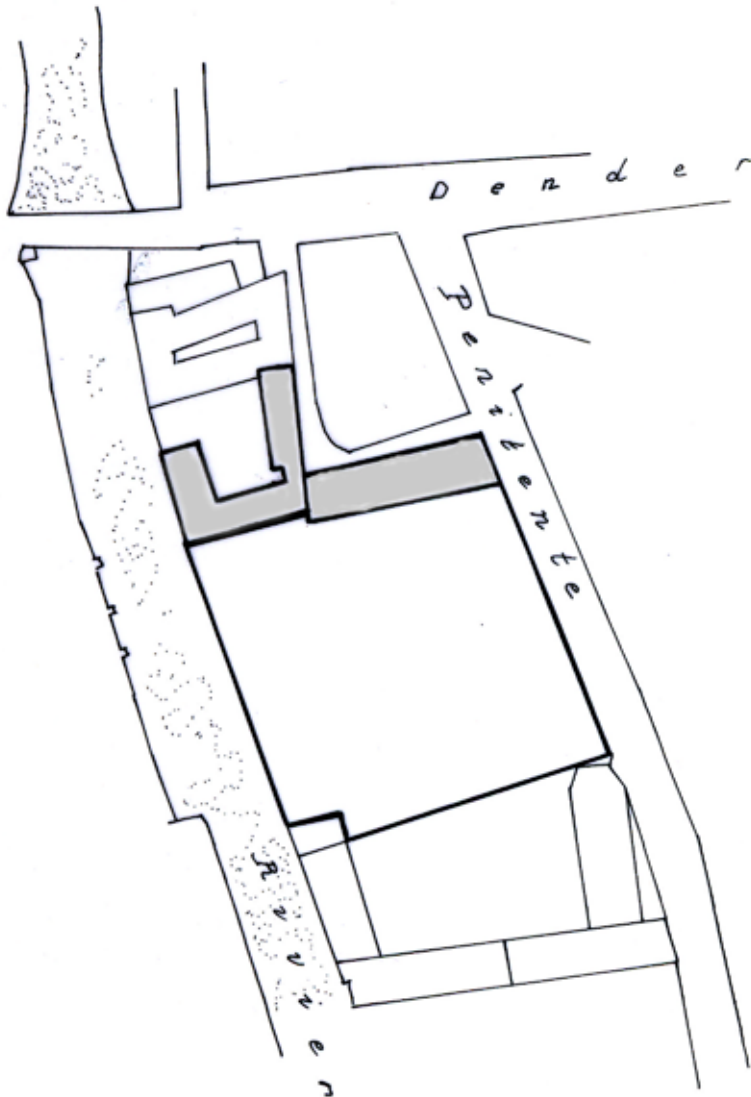
het vroegere Penitentenklooster dat gelegen is langs het Paterstraatje, de verbindingsweg tussen de Penitentenstraat en de Denderstraat. Zij omvatten een L-vormig kloostergebouw (Sectie B 132, 530 m²) met grote binnenkoer, geprangd tussen het Paterstraatje en de Denderoever, en een langgerekt pakhuis (Sectie B 133bis, 200 m²) langs een deel van het Paterstraatje en de Penitentenstraat. De kloostertuin (Sectie B 133, 2830 m²) ligt tussen genoemde gebouwen en een ander deel van het voormalige Penitentenklooster, dat vanaf 1829 als kazerne van de maréchaussée in gebruik wordt genomen (afb.8) ⁽²¹⁾. De Paterije is door de orangistische burgemeester **Charles Bogaert** ⁽²²⁾ in 1811 van de Franse bezetter gekocht. Op 5 juni 1836 komen de gebouwen voor de som van 7.400 Belgische frank in handen van de stad ⁽²³⁾.

De gebroeders Coumont keuren de locatie goed. Er zijn evenwel belangrijke aanpassingswerken noodzakelijk, die snel moeten uitgevoerd worden, want beide heren willen met hun afgewerkte producten op de industriële tentoonstelling van Vlaanderen staan, die zal plaatsvinden te Gent op 15 juli 1849. Jean De Wulf wordt aangeworven als opzichter. Op 25 april verneemt de gouverneur dat de verbouwingswerken nog minstens veertien dagen zullen aanslepen. Reeds de volgende dag reageert burgemeester **Auguste Van Santen** ⁽²⁴⁾ op dit nieuws en belooft de gouverneur dat het leeratelier al op 1 mei

⁽²¹⁾ AKG (Archief Kadaster Gent), doc. 212, Ger., dl. 1, art. 60 en 255. In een brief die de heren Coumont op 12 september 1853 richten aan Maurice Van De Walle, wordt het atelier omschreven als een rechthoekige ruimte, die 28,7 meter lang is, bij de ingang 6,45 meter breed is, maar in het midden versmalt tot 5,8 meter. Op dat ogenblik zijn er 20 weefgetouwen in opgesteld. Zij zijn gemiddeld 2,8 meter lang en 2,58 meter breed (RABW, 4de Afdeling A, nr. 102/3)

⁽²²⁾ **Charles Bogaert** (°1767) linnenhandelaar, blauwverver en zoutzieder te Geraardsbergen. Met de komst der Fransen komt hij op het politieke actieplan. Hij maakt deel uit van de gemeenteraad in 1794-1799 en in 1808-1830. Hij is ononderbroken burgemeester van de Oudenbergstad van 1808 tot 1830, lid van de Provinciale Staten in 1802-1817 en van 1818 tot 1824 plaatsvervangend provincieraadslid. Tijdens de revolutiedagen in 1830 moet hij de stad ontvluchten wegens zijn sterke verknochtheid aan het Huis van Oranje.

⁽²³⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters Clarissen – Urbanisten Penitenten – Recollectinnen te Geraardsbergen ± 1500-1796*, Geraardsbergen, 1981, pp. 52-53.

Afb. 8: het vroegere Penitentenklooster te Geraardsbergen volgens het Primitief Plan (1828)

van start kan gaan. Op 7 mei kan uiteindelijk, door een ministerieel besluit van 12 april 1849, de commissie worden samengesteld die toezicht zal houden op de werking van het leeratelier. Zij wordt uitsluitend gevormd door liberale politici: **Philippe**

Servaes ⁽²⁵⁾, grondeigenaar; **Joseph de Vincke** ⁽²⁶⁾, ondernemer, François Liottier, textielabrikant en **Louis-Ghislain Rens** ⁽²⁷⁾ (afb. 9), notaris. Servaes wordt aangesteld tot voorzitter, terwijl Rens als secretaris gaat optreden.

Afb. 9: Louis-Ghislain Rens is secretaris van de stedelijke toezichtcommissie van de leerwerkhuizen van 7 mei 1849 tot haar ontbinding op 9 november 1857

Op 8 mei moet de gouverneur vaststellen dat de lokalen waarin het leeratelier wordt ingericht nog steeds niet klaar zijn. De volgende dag spoedt het stadsbestuur zich om hem te melden dat het atelier definitief van start zal gaan op 10 mei. Tijdens de raadszitting van 11 mei wordt beslist dat de gebroeders Coumont ook de tuin van het oude klooster mogen gebruiken. Dit zou voor het atelier ideaal zijn om de stoffen te bereiden, te lijmen en te drogen. Maar de hovingen zijn verhuurd aan de heer Pevenage. Pas op 9 juni zal laatstgenoemde afstand doen van zijn rechten als huurder, wanneer het stadsbestuur hem 145 Belgische frank toestopt.

⁽²⁴⁾ **Auguste Van Santen** (°Geraardsbergen 1809- Geraardsbergen 1880), na zijn studies in de geneeskunde in Luik en Parijs, begint hij op 29 maart 1836 een dokterspraktijk te Geraardsbergen. Hij is van 1844 tot zijn dood in 1880 als geneesheer verbonden met het burgerlijk godshuis aldaar. Hij begint zijn politieke loopbaan als liberaal gemeenteraadslid in 1846-1848 en wordt op 30 september 1848 burgemeester van Geraardsbergen. In 1852 geeft hij zijn ontslag.

⁽²⁵⁾ **Philippe Servaes** (° Geraardsbergen 1792), grondeigenaar en liberaal raadslid te Geraardsbergen in 1837-1839 en 1846-1863.

⁽²⁶⁾ **Joseph de Vincke** (° Geraardsbergen 1806 - 1857), ondernemer en liberaal raadslid te Geraardsbergen in 1855-1857.

⁽²⁷⁾ **Louis-Ghislain Rens** (Geraardsbergen 1817 – Geraardsbergen 1894), aanvankelijk notaris te Deftinge in 1852 en vanaf 1859 te Geraardsbergen. Hij is stadssecretaris van 1847 tot 1859, in 1864 wordt hij verkozen tot liberaal gemeenteraadslid en een jaar later tot schepen, een mandaat dat hij behoudt tot 1869. Hij is vrederechter-plaatsvervanger in 1863-1878 en redacteur van *De Onpartijdige van Geraardsbergen* in 1859.

Coumont versus de katholieke oppositie in het stadsbestuur

Op 12 mei oppert de minister van Binnenlandse Zaken in een schrijven naar de Oost-Vlaamse gouverneur zijn bezorgdheid over de gang van zaken te Geraardsbergen. Een deel van het stadsbestuur zou hard oppositie voeren tegen het regeringsinitiatief. In zijn antwoord van 19 mei stelt de gouverneur vast dat een aantal raadsleden alles in het werk stelt om de zaak te vertragen. Volgens hem tracht de groep rond de *Gazette van Geeraardsbergen* het liberale project niet alleen te kelderen maar ook de Geraardsbergse bevolking ten gronde te richten. Verder blijft een deel van de lokalen onbruikbaar voor het leeratelier, want het is verhuurd aan een handelaar die het als zoutdepot gebruikt. Tot overmaat van ramp wordt de tekst van het contract tussen de gebroeders Coumont en de regering integraal afgedrukt in nummer 13 van de maand mei van de *Gazette van Geeraardsbergen*. De gebroeders Coumont zijn de eersten die op de hoogte zijn van de bewuste publicatie. Op 30 mei sturen zij vanuit Brussel een brief naar de provinciegouverneur van Oost-Vlaanderen om hun beklag te doen over het publiek maken van hun geheim contract met de regering. Zij vermoeden dat de burgemeester weet heeft van de dader.

Ondanks de slechte wil die zij in de Denderstad ondervinden en de vijandige houding tegenover het leerwerkhuis, blijkt het atelier nu toch op volle toeren te draaien. Zij verwachten de komende week nog 25 arbeiders die dagelijks 1,5 à 2 Belgische frank zullen verdienen. Maar door het uitbrengen van hun overeenkomst vrezten nu velen dat

de wevers slechts 0,5 Belgische frank voor hun dagelijkse arbeid zullen krijgen.

De gouverneur reageert reeds op 2 juni met een rondvraag aan de leden van het stadsbestuur "quelle est la personne sur qui doit retomber la responsabilité de cet acte?" Op 7 juni is ook de minister van Binnenlandse Zaken op de hoogte. Hij vermoedt dat iemand van het lokale bestuur voor het perslek heeft gezorgd en vraagt aan de gouverneur om de schuldige op te sporen. Inmiddels heeft laatstgenoemde nog steeds geen antwoord van het stadsbestuur op zijn rondvraag ontvangen. Ongeduldig verzendt hij op 11 juni een tweede brief naar Geraardsbergen en maant het bestuur aan tot antwoord. Schepen *Pierre Vrancx* ⁽²⁸⁾ reageert twee dagen later op dit schrijven en meldt dat het schepencollege nog geen enkele beslissing heeft genomen betreffende de persoon die de publicatie mogelijk heeft gemaakt. Reeds de volgende dag licht burgemeester Van Santen een tip op van de sluier die boven deze zaak hangt. Hij laat de gouverneur weten dat de toezichtcommissie noch het stadspersoneel verantwoordelijk is voor de publicatie, enkel een kopie van het contract is bezorgd aan Modeste De Cock, op dat ogenblik schepen ad interim. Laatstgenoemde zou de tekst aan diverse personen getoond hebben. Van Santen, die tot het liberale kamp behoort, beticht dus zijn politieke tegenstrever niet openlijk en laat door die getuigenis elke interpretatie over aan de gouverneur. Deze laatste negeert voorlopig dit nieuws en gaat verder met zijn speurtocht. Zijn nieuwe rondvraag gericht aan de stedelijke raad op 18 juni klinkt dwingend: "Je vous prie de me mettre à même de donner à ce sujet une explication c a t é g o r

i q u e au gouvernement!" In een antwoord op 21 juni moet schepen Vrancx bekennen dat de gezochte persoon nog steeds niet gevonden is...

Op 28 juni brengt de gouverneur uiteindelijk verslag uit aan de minister van Binnenlandse Zaken. Hij meldt dat het schepencollege van Geraardsbergen geen nuttige inlichtingen over de verantwoordelijke voor de publicatie heeft kunnen verstrekken. Maar hij vermoedt wel dat de katholieke partij onder leiding van Modeste De Cock er achter zit om het liberale bestuur tegen te werken.

De toezichtcommissie houdt de gouverneur op de hoogte

Het eerste inspectieverslag van de toezichtcommissie over de toestand van het leerwerkatelier dateert van 25 augustus 1849 en is niet bepaald gunstig. De gebroeders Coumont zouden de voorwaarden uit het contract niet naleven, zo zou het atelier minstens met 20 weefgetouwen moeten werken. Maar op 25 juni is het tiende weefgetouw in werking gesteld en sindsdien zijn er geen nieuwe meer bijgeplaatst. De commissie schrijft dit toe aan plaatsgebrek, omdat een aantal lokalen verhuurd is tot 1 januari 1850.

Ondanks voornoemde gebreken, wagen de gebroeders Coumont zich vier dagen later om de voorziene lening van 8.000 Belgische frank bij de gouverneur aan te vragen. Volgens hen functioneert hun leerwerkhuis reeds meer dan drie maanden en hebben zij nu volgens artikel 6 van het contract recht op deze lening. Op 31 augustus maakt Charles Rogier de Oost-Vlaamse gouverneur duidelijk dat deze som

⁽²⁸⁾ *Pierre Vrancx* (Geraardsbergen 1805 – Geraardsbergen 1863), grondeigenaar en handelaar, katholiek raadslid in 1840-1842, schepen in 1846-1852 en burgemeester van Geraardsbergen in 1853-1854.

pas uitbetaald wordt als voldaan is aan alle voorwaarden die in de overeenkomst vermeld staan.

Maar er is beterschap in zicht! Philippe Servaes, voorzitter van de toezichtcommissie, brengt op 4 september de gouverneur op de hoogte dat alle lokalen in het oude klooster vanaf 1 oktober beschikbaar komen, zodat nog eens 10 weefgetouwen geplaatst kunnen worden. Toch maant hij hem aan de lening nog niet uit te betalen en wel om twee redenen. Vooreerst zouden de fabrikanten Coumont de arbeiders die voor hun rekening thuis weven niet verder begeleiden en ten tweede gebruiken zij de tuin van 2.830 m² bij het leeratelier niet voor hun bedrijf maar voor eigen nut. De gebroeders zouden de hovingen ingericht hebben als *jardin potager* (moestuin).

De Brusselse industriëlen moeten pijnlijk vaststellen dat niet alleen het lokale bestuur maar nu ook de toezichtcommissie en de provinciegouverneur zich tegen hen keren. Met twijfels vervuld, doet de gouverneur op 17 oktober zelfs een rondvraag over de precieze startdatum van het leeratelier. Het stadsbestuur laat hem pas op 15 november weten dat het leerwerkhuus definitief van start is gegaan op 18 mei en dat met slechts 7 weefgetouwen. Acht dagen later dus dan wat in Gent gedacht is...

Voor de gebroeders Coumont is de maat vol...

De gebroeders Coumont voelen zich door iedereen in de steek gelaten en zoeken tenslotte op 1 december hun laatste heil bij Maurice Van De Walle,

de vertrouwensman van de gouverneur die samen met René Spitaels aan de wieg staat van het hele project. Hij verneemt nu van hen dat het in feite om kleine problemen gaat en dat het een kwestie is van interpretatie van de voorwaarden van hun contract met de regering.

Op 29 december is de maat vol wanneer de Brusselse industriëlen een naamloze brief uit Geraardsbergen ontvangen waarin gesteld wordt dat zij een huurprijs voor de kloostertuin van de *Paterije* moeten betalen, gezien zij hem voor eigen profijt gebruiken. In hun brief van 2 januari 1850 aan de gouverneur spelen de gebroeders eindelijk open kaart. Zij vinden het niet de moeite om al hun materieel van Brussel naar Geraardsbergen over te brengen voor slechts 10 weefgetouwen in werking te houden. De steun van de stad, die beperkt blijft tot het ter beschikking stellen van lokalen en een tuin met een huurwaarde van 300 Belgische frank, vinden zij ondermaats. Zij ervaren overigens dat "le 7/8 du conseil communal sont contre l'atelier». Maar ook speelt de concurrentie van lokale industriëlen zoals Antheunis⁽²⁹⁾ en Liottier, die blijkbaar bezig zijn gelijkaardige werkhuizen voor textiel in de stad op te richten. Laatstgenoemde maakt zelfs deel uit van de commissie die toezicht houdt op hun werkatelier. Zij eisen zijn ontslag en besluiten met verslagenheid: "nous regrettons bien d'avoir tombés dans cette localité ou il y a divergence d'opinion et qui n'est pas là notre".

De Oost-Vlaamse gouverneur, blijkbaar wat onthutst door deze bekentenissen, vindt nu het ogenblik aangebroken om verzoenend op te treden.

Op 7 januari vraagt hij aan het Geraardsbergse stadsbestuur de Brusselse bedrijfsleiders de nodige tijd te gunnen om hun werk te organiseren, want er is veel tijd en doorzetting nodig om "engager les habitants de votre localité à entreprendre de branches industrielles nouvelles". Vanaf eind oktober zijn nu alle lokalen beschikbaar en het probleem rond het huren van de kloostertuin stelt zich niet meer, want tijdens de wintermaanden is hij toch onbruikbaar.

Maar het stedelijke bestuur heeft er geen oren naar. Tijdens de raadszitting van 19 januari regent het klachten tegen de Brusselse ondernemers. Zij verzuimen bepaalde regels van de overeenkomst: zo blijft het merendeel van hun weefgetouwen in Brussel en wordt de kloostertuin voor eigen doeleinden gebruikt. Er wordt nogmaals voorgesteld dat zij voor de tuin een jaarlijkse huurprijs van 100 Belgische frank zouden betalen.

Op 9 maart verneemt de gouverneur van de minister van Binnenlandse Zaken dat de gebroeders Coumont de tegenwerkingen echt beu zijn en dat zij de productie elders willen heropstarten. Hoewel er thans een grote vraag is naar de fabricatie van wollen stoffen, kan het leerwerkatelier er niet aan voldoen. Het lokale bestuur werkt de industriëlen dermate tegen dat zij geen wevers buiten Geraardsbergen kunnen rekruteren. Daardoor blijft het atelier onderbemand en werken er maximum 14 à 15 arbeiders. Rogier onderstreept, dat sinds dit overheidsinitiatief gestart is, al vijf gelijkaardige bedrijven van private aard opgericht zijn.

⁽²⁹⁾ Het gaat hier over de gebroeders Charles-Joseph (° Geraardsbergen 1821) en Auguste-Edouard Antheunis (° Geraardsbergen 1827), beide lucifersfabrikanten, die in 1850 starten met een kalender annex ververij in de Zakstraat te Geraardsbergen. In 1856 verlaat de jongere broer het bedrijf om zich volledig toe te leggen op de lucifersproductie in de Gasthuisstraat. Beide broers zijn ook politiek actief en volgen elkaar op in de Geraardsbergse gemeenteraad: Charles-Joseph is liberaal raadslid in 1858-1863, terwijl Auguste-Edouard hetzelfde mandaat bekleedt in 1864-1869.

In zijn brief van 23 maart aan de gouverneur stelt hij zelfs voor om het leerwerkhuys uit Geraardsbergen over te plaatsen naar het nabij gelegen Vloesberg (provincie Henegouwen) of zelfs naar Hillegem, hoewel in laatstgenoemde gemeente de huurprijs van 3 à 4.000 Belgische frank voor een geschikt gebouw té hoog is. Maar er is meer: de kans bestaat dat in de Denderstad een nieuw leeratelier wordt opgericht met regeringssteun voor de fabricatie van zijden stoffen en wel onder de leiding van iemand, welbekend in eigen stad: **Prosper Spitaels** ⁽³⁰⁾. Deze bankier heeft de intentie een atelier te besturen om de arbeiders "l'enseignement industriel pratique" te geven met Jean Henry als ervaren opzichter. De minister meent dat met hem de leemte, die het vertrek van de gebroeders Coumont zal teweegbrengen, te Geraardsbergen kan opgevuld worden.

De toezichtcommissie laat de gebroeders Coumont niet in de steek

De provinciegouverneur is helemaal gewonnen voor het plan van de minister en brengt op 2 april het stadsbestuur op de hoogte. Hij vindt zelfs dat met de verbeterde economische toestand in de stad het leerwerkhuys van de Brusselse fabrikanten overbodig is geworden. Maar deze zienswijze veroorzaakt veel kwaad bloed bij de leden van de toezichtcommissie. Reeds op 6 april sturen zij de gouverneur een

schrijven waarin zij melden met verbijstering vast te stellen dat het leeratelier in Geraardsbergen gaat verdwijnen. Zij zijn onthutst dat deze beslissing al gevallen is zonder hen te raadplegen. Het werkatelier is volgens hen niet nutteloos geworden en het wordt nu geliquideerd om allerlei drogredenen. De tegenkantingen van de groep rond de *Gazette van Geeraerdsbergen* ervaren zij als overdreven en zij vinden het jammer van het regeringsgeld dat al gepompt is in een project dat amper een jaar heeft bestaan. Deze gang van zaken omschrijft de commissie kortom als "une violation d'un droit acquis". Tenslotte vragen ze de gouverneur dat hij al zijn macht gebruikt om het leeratelier toch te behouden.

De Oost-Vlaamse gouverneur brengt op 12 april de minister op de hoogte van het standpunt van de commissie en hoopt dat de afschaffing van het leeratelier toch kan verhinderd worden. Maar het antwoord van Charles Rogier op datum van 17 april is ontnuchterend: de beslissing is reeds gevallen, de gebroeders Coumont hebben afspraken gemaakt met de gemeente Vloesberg, die een gebouw voor hen heeft voorzien. De minister tracht de gouverneur nog te sussen door er op te wijzen dat het nieuwe initiatief van Spitaels om de fabricatie van zijden stoffen te organiseren het verlies compenseert.

Ook de wevers laten van zich horen

De beslissing van de gebroeders Coumont komt zwaar aan bij de leden van de toezichtcommissie. Op 23 april laten zij de gouverneur weten dat deze gang van zaken weerzinwekkend is. Bij hun schrijven voegen zij een petitie van 20 namen van arbeiders met een leeftijd tussen 19 en 70 jaar (zonder hen te vernoemen, hierbij nog eens 16 andere van 15 tot 17 jaar oud) gericht aan de minister met de gemeenschappelijke wens het leerwerkhuys te behouden. Volgens hen "verkeert het leerwerkhuys in eenen bloeienden staet en bevrijdt menige huisgezinnen van de ellende" ⁽³¹⁾. De commissieleden moeten vaststellen dat het aantal aanvragen van arbeiders om in het atelier te mogen werken ruim het aanbod overschrijdt. Men heeft zelfs ooit op twee dagen tijd 80 aanvragen geregistreerd. Klachten over lage lonen zijn er inderdaad geweest tot december 1849, maar sindsdien zijn de wedden opgetrokken van 1 naar 1,75 Belgische frank. Dat er wrevel is bij sommige personen in Geraardsbergen omdat het werkatelier niets oplevert begrijpen de leden niet. Zowel de vrije industrieel als de arbeiders worden er beter van en dus moeten de gebroeders Coumont blijven.

⁽³⁰⁾ **Prosper Spitaels** (Geraardsbergen 1804 – Brussel 1878), oudere broer van René (zie noot 9), heeft zijn bankhuys op de Markt te Geraardsbergen (de latere Liberale Kring), maar woont in "Het Hof ten Broeke" in Onkerzele, waar hij burgemeester is van 1830 tot 1850. In 1846 wordt hij benoemd tot ondervoorzitter van lokale Liberale Associatie. Hij is liberaal provincieraadslid voor het kanton Geraardsbergen in 1842-1847, senator voor het arrondissement Aalst in 1848-1851 en tenslotte gemeenteraadslid in zijn geboortestad in 1863-1869.

⁽³¹⁾ RABW, *op. cit.*: de volgende 20 "werklieden in het leerwerkhuys der stad Geeraerdsbergen" zijn met naam en leeftijd bekend: Philippus Ghislain (31), Benedictus Silva (29), Angelus Penne (26), Leo Bertin (25), Franciscus Vanderbeken (33), Sebastianus Dubois (31), Adrianus Dubois (18), Adrianus Pelsemaeker (24), Jacobus Reygaert (32), Marinus Hoebeke (25), Charles Verstichelen (20), Andreas Praet (20), Francies Ghislain 35), Alphonse Eggermont (32), Petrus Saerens (26), Petrus Lievens (32), Joannes Lievens (19), Paulus Wauters (19), Franciscus Hoebeke (60) en Constantinus Verdonk (70).

De Brusselse industriëlen stellen hun voorwaarden

Twee weken later, op 6 mei 1850, staan de zaken er weer helemaal anders voor, een goede reden voor Edouard De Jaegher om de minister hierover in te lichten. De gouverneur heeft alle begrip voor de directeurs van het leeratelier; zij zijn niet in staat de overeenkomst met de overheid perfect na te gaan omwille van "des difficultés et des tracasseries qu'on leur suscitait continuellement". Zij kunnen dan ook slechts twee kanten uit: een nieuw contract opstellen of verhuizen met het werkatelier. De gebroeders Coumont hebben thans besloten hun bedrijf niet over te plaatsen naar Vloesberg. Hillegem is een optie maar blijft onzeker omwille van financiële redenen. Indien zij de fabricatie verder leiden in Geraardsbergen – wat zowel de commissie als de arbeiders willen – dan koppelen zij daar een aantal voorwaarden aan vast. Zo eisen ze een schadevergoeding van 2.000 Belgische frank voor mogelijke verliezen. François Liottier, die een gelijkaardig werkhuis runt en dus een concurrent is, moet ontslag nemen uit de toezichtcommissie ⁽³²⁾. Het moet voortaan ook mogelijk zijn arbeiders te recruteren op het platteland rond Geraardsbergen. Tenslotte mogen zij blijven beroep doen op de wevers na hun leertijd. Met alle voorwaarden gaat de gouverneur akkoord, behalve dat de gebroeders verplicht blijven de arbeiders te ontslaan na hun opleiding. De gouverneur verwondert er zich overigens over dat het eerder vijandige stadsbestuur bijgedraaid is en nu alles in het werk stelt om het leeratelier te behouden. Het bedrijf van Coumont werkt thans

probleemloos: de arbeider ontvangt een hoger loon, maakt geen fouten meer bij de fabricatie en vooral "il insiste vivement pour qu'on ne le prive pas de son moyen d'existence". Redenen genoeg om het atelier in de Denderstad te houden.

Het leerwerkhuis wordt toch niet opgegeven

In een andere brief de dato 9 mei aan de minister, voegt de gouverneur er aan toe dat het leerwerkhuis nu al een belangrijke stimulans heeft gegeven aan de lokale economie. Voor de oprichting van het atelier telt Geraardsbergen enkele arme *tisserands de piloux* en een groot aantal werkloze lijnwaadwevers zonder enige vorm van inkomsten. Nu zijn er verschillende personen die een eigen bedrijfje opzetten. Zo telt het textielbedrijf van *Liottier-Dooms et fils* een veertigtal weefgetouwen. Het produceert dezelfde stoffen als het leeratelier en heeft zelfs uitbreidingsplannen.

Op basis van de diverse verslagen van de provinciegouverneur besluit Rogier tenslotte op 21 mei dat het leeratelier van de gebroeders Coumont toch blijft in de Oudenbergstad. De Brusselse fabrikanten moeten zich evenwel strikt houden aan de voorwaarden, bepaald in hun overeenkomst met de regering op 22 maart 1849. Zo mogen ze geen geschoolde arbeiders in het atelier houden, maar thuiswevers mogen wel voor hen werken.

Met deze beslissing is blijkbaar

de rust in Geraardsbergen teruggekeerd. Het duurt nog tot 7 november 1850 alvorens François Liottier formeel zijn ontslag aanbiedt als lid van de toezichtcommissie. Op 23 november meldt de gouverneur aan de minister dat Liottier wordt opgevolgd door de ijzerhandelaar *Pierre Van Cleemputte* ⁽³³⁾, oudere broer van kamerlid Jean-François Van Cleemputte (zie hoger) en gewezen liberaal raadslid van Geraardsbergen.

Vanaf december 1850 wordt de commissie een belangrijke schakel tussen het leerwerkatelier en de regering. Op 13 december richt de minister een direct schrijven naar de commissie. Hij vindt dat een aantal wevers té lang werkzaam zijn in het atelier. Zo werken er nog steeds vier arbeiders, die al in 1849 zijn ingeschreven, de overige zijn er reeds werkzaam sedert 1 januari 1850. Er moet meer doorstroming komen en dus moeten de arbeiders, eenmaal hun leertijd voorbij, ontslaan worden. De commissie laat op 5 februari 1851 de gouverneur weten dat er maatregelen zullen genomen worden om de arbeiders te vervangen. Zo ligt er op het stadhuis een register waar nieuwe kandidaten zich kunnen inschrijven voor een opleiding.

Het leeratelier werkt eindelijk op volle toeren

Na een moeilijke startperiode werkt het leerwerkhuis van de gebroeders Coumont probleemloos ⁽³⁴⁾. Dit meldt Philippe Servaes, de voorzitter van de stedelijke toezichtcommissie aan de gouverneur op 25 mei 1852. Er blijken tot december

⁽³²⁾ RAR, MGA Ger, Notulen van het college van burgemeester en schepenen, zitting van 6 oktober 1849.

⁽³³⁾ *Pierre Van Cleemputte* (Geraardsbergen 1809 – Geraardsbergen 1881), oudere broer van Jean-François (zie noot 11), ijzerhandelaar en administrateur van het discontokantoor van de Nationale Bank te Geraardsbergen. Hij treedt op als liberaal raadslid voor zijn stad in 1837-1839 en 1946-1848.

⁽³⁴⁾ *Exposé de la Situation de la Province de la Flandre-Orientale*, Gent, 1850, p. 273: volgens deze officiële bron wordt toegegeven dat het leerwerkhuis van de heren Coumont een moeilijke periode heeft doorworsteld: «Cependant la marche de cet atelier en lui-même, a été, pendant un certain temps, très difficile, et l'on est à peine parvenu à en assurer le maintien».

1851 24 weefgetouwen in volle activiteit. Nu zijn er 22 wevers, 22 schietspoelbereiders en 10 garenspoelers aan de slag. Zij verdienen dagelijks tussen 1,5 en 2,5 Belgische frank. Intelligente leerjongens kunnen reeds na twee maanden dergelijke wedde verdienen. De producten die het atelier aflevert zijn zeer verscheiden: "les schals pure laine 12/4 genre d'Ecosse; les schals pure laine longs genre d'Ecosse idem 7/4 ou 8/4; les flanelles pour robes en pure laine; tapis en damas et damas à la pièce; nouveautés en tous genres pour robes, genre Anglais & de Roubaix; étoffes de pantalon en pure laine; idem en laine, chaîne coton; mérinos 5/4 pure laine; serge 8/4 pure laine; couvertures de chevaux." Maar er rest nog één probleem die een oplossing vraagt: de directeurs uit Brussel schakelen geen thuiswevers in want er is een nijpend gebrek aan weefgetouwen. Dit kan veranderen als de regering financieel tussenbeide komt... Dit blijft niet in dovemansoren bij de gouverneur. Op 10 juli meent hij een oplossing gevonden te hebben. Zo ontvangt Prosper Spitaels, die sinds 7 september 1850 met overheidssteun een tweede leerwerkhuis te Geraardsbergen leidt, een jaarlijkse toelage van 2.000 Belgische frank voor de aankoop van weefgetouwen en gereedschap voor de wevers, die na hun leertijd thuis verder werken. Een deel van dit bedrag wordt niet opgebruikt en kan eventueel aangewend worden voor de aanschaf van weefgetouwen voor de arbeiders van de heren Coumont. De gouverneur hoopt tenminste twee getouwen te laten maken voor twee thuiswevers. Spitaels reageert pas op 14 augustus op dit voorstel. Hij heeft geen enkel bezwaar, maar kan pas op het einde van het werkjaar 1852 bepalen hoeveel geld nog overblijft. In elk geval mogen al twee weefgetouwen vooraf worden vervaardigd. Dit is ook het

standpunt van De Jaegher. Op 30 augustus geeft hij opdracht twee getouwen te laten maken, maar hij stelt tegelijk voor dat wevers, mits afhouding van hun loon, een getouw kunnen lenen voor 75 Belgische frank, of kopen voor 50 Belgische frank.

De gouverneur trekt aan het langste eindje...

Op 3 november 1852 vraagt De Jaegher in een brief aan de Brusselse fabrikanten of zij het leerwerkhuis ook na het einde van hun contract met de regering op 22 maart 1854 verder willen leiden. Gezien er helemaal geen antwoord komt, stelt de gouverneur hen opnieuw die vraag op 26 februari 1853. Indien de gebroeders Coumont het contract niet vernieuwen, moet hij immers op zoek naar een nieuwe industrieel om het leeratelier te runnen. Het stadsbestuur van Geraardsbergen van zijn kant wil dan weer op de hoogte zijn van hun plannen want, indien het werkatelier verdwijnt, moet gezorgd worden dat de gebouwen van de *Paterije* een nieuwe bestemming krijgen.

Enige reactie van de Brusselse ondernemers blijft uit en de provinciegouverneur tracht ten einde raad langs de commissieleden om te weten te komen wat de toekomst brengt. Op 23 april vraagt hij hen twee vragen te beantwoorden: ten eerste of het leeratelier gehandhaafd blijft na het einde van de overeenkomst en ten tweede, welke financiële tegemoetkoming de stad kan bieden bij de voortzetting van het atelier. Hij verwacht van hen een gemotiveerd verslag. Het blijft dode letter. Op 14 juni en opnieuw op 29 augustus stuurt de gouverneur een brief naar de toezichtcommissie om haar te vragen waar het bewuste rapport blijft. Een eerste geschreven reactie komt er op 3 september. De commissie weet uit goede bron dat

het stadsbestuur gewonnen is voor het behoud van het leerwerkhuis. Dit nieuws komt ook de gebroeders Coumont ter ore. Op 12 september stellen zij op hun beurt Maurice Van De Walle op de hoogte, maar voegen er honend aan toe dat zij, indien zij verder willen werken, wel voor de tuin een huurprijs van 150 Belgische frank aan de stad moeten betalen. Het is al oud nieuws wanneer tijdens de raadszitting van 21 september unaniem wordt beslist dat het leeratelier in Geraardsbergen moet blijven. De bewindslieden vinden wel dat de industrie in de stad een gunstige ontwikkeling heeft doorgemaakt, maar dat zij het nog nodig achten maatregelen te nemen "pour défendre les malheureux contre les dangers de l'oisiveté et de la faim".

Op 6 oktober vindt Edouard De Jaegher het geschikte moment om de minister van Binnenlandse Zaken op de hoogte te stellen. Hij selecteert zorgvuldig een aantal argumenten dat slechts tot één conclusie kan leiden: voornamelijk de zijne, die hij graag verwezenlijkt ziet. Zo deelt hij Rogier mee dat de gebroeders Coumont opnieuw voor een periode van vijf jaar het leeratelier willen leiden, op voorwaarde dat hen het geleende kapitaal van 8.000 Belgische frank wordt kwijtgescholden. Zij hebben in Geraardsbergen, ondanks de talrijke pesterijen van politieke zijde, uitstekend werk geleverd. Er zijn nu niet alleen talrijke goed opgeleide wevers van wollen en katoenen stoffen, maar overal in de stad zijn nieuwe gelijkaardige ateliers opgericht. Toch is er elders in Vlaanderen nog grote armoede en nood aan dergelijke ateliers zoals in Waasmunster en Herzele. Daarom vindt de gouverneur dat de Brusselse fabrikanten, gezien zij hun doel hebben bereikt in de Denderstad, opnieuw in een andere lokaliteit aan de slag moeten. Over het standpunt van

het stadsbestuur rept hij met geen woord aan de minister.

De minister is duidelijk opgetogen over de hele gang van zaken en in zijn brief van 13 oktober aan de gouverneur staat hij volledig achter het standpunt van De Jaegher. Het leerwerkhuis mag overgeplaatst worden en meer zelfs, de Brusselse textielabrikanten moeten zelfs 2/3 van hun lening niet aflossen.

Met dit antwoord heeft de gouverneur in feite zijn doel bereikt: het weerbarstige stadsbestuur dat aanvankelijk alles heeft gedaan om de Brusselaars weg te pesten, wil ze uiteindelijk laten verder werken, maar ze stoppen nu toch... De gouverneur gaat nog verder en wil de ambivalente houding van de stedelijke raad nog eens aan de kaak stellen. Op 21 oktober doet hij de toezichtcommissie er aan herinneren dat zij niet geantwoord heeft op zijn tweede vraag, geformuleerd in zijn brief van 23 april 1853 (liefst een half jaar later!). Ditmaal komt er snel een antwoord. De commissie schermt in haar antwoord van 25 oktober meteen met de grote financiële uitgaven die de verwerving en de aanleg van een nieuw kerkhof vereisen alsook de werken die noodzakelijk zijn om de hygiëne in de stad te bevorderen. Er is dus geen geld voor het atelier voorzien, alleen kan verder beschikt worden over de gebouwen.

Het leerwerkhuis wordt overgeplaatst naar Nazareth

De gouverneur staat nu volledig achter zijn beslissing en laat op 31 oktober 1853 de gebroeders Coumont weten dat hun werk te Geraardsbergen er ver op zit en dankt hen voor hun immense inspanningen. Hij vindt dat

het de lokale textielnijverheid opnieuw voor de wind gaat en dat nu andere plaatsen in Oost-Vlaanderen dringend hun hulp kunnen gebruiken. Zo lijkt hem de gemeente Nazareth met 5.600 inwoners uitstekend om een gelijkaardig leerwerkhuis op te richten. Er leven daar veel arme wevers zonder werk en de ligging is gunstig door de nabijheid van de spoorweg naar Kortrijk en van de stad Gent. Toch wijst hij er hen op dat hijzelf de moeilijke beginperiode van het werkatelier te Geraardsbergen niet is vergeten: "loin d'y être contrarié ou jaloué comme à Grammont, vous y seriez accueilli comme une providence". Op 22 november wordt tussen de gouverneur en de gebroeders Coumont een overeenkomst gesloten om hun atelier te laten overplaatsen naar Nazareth.

De reactie op dit nieuws komt ditmaal niet vanuit het stadhuis, maar van de arbeiders in het atelier. Op 5 december richten 58 wevers aan de provinciegouverneur een smeekbede opdat de heren Coumont toch zouden blijven. Voor hen betekent dit pure broodroof en een terugkeer naar de bedelstaf. Zij verbinden hun lot met dat van beide industriëlen: "...nous voulons continuer au digne Monsieur Coumont et frère, à ce citoyen généreux, qui nous donne un salaire si raisonnable qui nous soigne comme un véritable père, la direction de l'établissement qui nous fournit le pain, la subsistance journalière».

Maar De Jaegher blijft onwrikbaar bij zijn standpunt. Het werkatelier voor textiel moet voorgoed verdwijnen en dit maakt hij nog eens duidelijk aan de toezichtcommissie op 6 februari 1854. Hij somt haar de redenen op

waarom hij achter deze beslissing staat: de Geraardsbergse nijverheid kent een grote opbloei, terwijl in vele Vlaamse gemeenten nog nood is aan een leerwerkhuis. Daarenboven bewondert hij de heren Coumont die aanzienlijke offers hebben gebracht om het atelier jarenlang in stand te houden en tenslotte "l'intervention réellement trop minime de votre part dans la dépense". Met deze laatste verklaring wordt de commissie meteen schaakmat gezet. De gouverneur, enigszins bewust van de sociale ontevredenheid, voegt er wel dadelijk aan toe dat de arbeiders, die het rekest hebben opgesteld, wellicht nu werk kunnen vinden in het leerwerkhuis van Félix Van Wetter. Deze industrieel gaat weldra aan de slag en zou de productie van Spitaels en de heren Coumont op zich nemen.

Vijf jaar na een moeilijke start, gaat in maart 1854 het leerwerkhuis van Pierre en Emile Coumont voorgoed dicht. Uiteindelijk zijn zij hun contract volledig nagekomen. De gebouwen van het oude klooster van de *Paterije* komen opnieuw leeg te staan. Met de kanalisatiewerken van de Dender verdwijnt in 1866 het pand voorgoed. Op de vrijgekomen ruimte en een deel van de kloostertuin wordt de Kaai aangelegd. Langs de Pater- en Penitentenstraat wordt het pakhuis, dat inmiddels als magazijn wordt gebruikt, in 1872 afgebroken. Er wordt, zij het tijdelijk, een openbare plaats ingericht ⁽³⁵⁾.

⁽³⁵⁾ AKG, doc. 212, Ger., dl. 1, art. 255.